Elena JUNGHIETU

Derivarea – procedeu de formare a verbelor de comportament

E. J. – lector universitar, Departamentul Lingvistică română și știință literară, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova. Direcții de cercetare: limbi clasice, limba neogreacă, teatrul antic grec, traductologie, lingvistica generală, semantica lexicală, semiotica. Autoare a ghidului de conversație român-grec, a suportului didactic *Limba neogreacă pentru alolingvi* (2009).

Recunoașterea sistemicității limbii ca unul din parametrii ei fundamentali, definitorii, a determinat tendința dominantă a cercetărilor lingvistice contemporane – abordarea structural-sistemică a faptelor de limbă, care poate fi efectuată dintr-o dublă perspectivă – statică și dinamică, ceea ce demonstrează că orice fenomen sincronic poate fi abordat din două puncte de vedere: a) este constatată existența fenomenului în cauză și sunt descrise indiciile lui distinctive, caracteristicile structurale etc. (perspectiva *statică*); b) este studiat procesul în urma căruia fenomenul a apărut, elucidându-se procedurile, regulile de formare a lui (perspectiva *dinamică*). În cazul abordării statice, fenomenul analizat este tratat ca o entitate nemijlocită, în abordarea dinamică, acesta este interpretat ca o entitate ce se deduce din niște unități inițiale și reprezintă consecința anumitor operații (proceduri) prin care a trecut.

The significance of any language unit is determined by its paradigmatic and syntagmatic relations, more recent research demonstrates that it must also be addressed from an epidigmatic perspective, following its semantic or formal link with other elements of the system . Derivative analysis favors the full description of the semantics of behavioral verbs in Romanian, because they are formed both by creating a new lex, and by adapting the original lex to express a new reality.

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

Esența diferenței dintre cele două perspective rezidă în faptul că modelele statice au un caracter clasificator, taxonomic și empiric: după natura faptului lingvistic, lui i se identifică locul într-o anumită clasificare; reprezentarea dinamică a limbii constă în formarea, în procesul derivării, a unităților coexistente în timp, anume analiza derivațională a datelor lingvistice este orientată spre reflectarea aspectelor dinamice ale limbii, iar a cunoaște faptul de limbă prin prisma dinamicii înseamnă a determina procedura care conduce spre el. Așadar, corelarea caracterului dinamic al lexicului cu sincronia este legată de procesele de derivare – formarea unor unități lexicale din altele, într-o perioadă cronologică dată. În acest sens, reprezentarea lexicului ca un sistem de unități interdependente, organizate (structurate) într-un anumit mod, trebuie completată cu reguli și modele după care aceste unități se formează, se creează.

Caracterul dinamic al sistemului lexico-semantic a fost remarcat de mai mulți cercetători, între care I. Apresean observa că „o mulțime de obiecte formează un sistem, dacă ele se pot transforma unele în altele după niște principii regulate, suficient de comune", iar D. Șmeliov a abordat această problemă în mod special, din perspectiva celei de „a treia dimensiuni a lexicului", numită de el *epidigmatică*. Se știe că semnificația oricărei unități de limbă, indiferent de planul căruia îi aparține, este determinată de relațiile sale paradigmatice și sintagmatice, ele constituind relațiile sistemice în limbă. Totodată, nu este de ignorat că relațiile intralingvistice ale unităților biplane, în care intră și cuvântul, nu pot fi reduse doar la cele liniare (sintagmatice) și asociative (paradigmatice), care caracterizează, spre exemplu, sistemul fonologic. Datorită faptului că fiecare unitate biplană are formă materială (planul expresiei) și substanță semantică (planul conținutului), „ea reprezintă, într-o oarecare măsură, concentrarea acestor relații bilaterale, care o leagă, pe de o parte, cu șirurile de cuvinte apropiate «formal», iar pe de altă parte, cu acele puncte din «spațiul semantic», cu care, într-un fel sau altul, este contiguu propriul «conținut» semantic. În felul acesta, structura semantică a fiecărui cuvânt polisemantic poate fi abordată ca reflectare a relațiilor de acest tip, care pot fi numite *epidigmatice* sau *derivaționale* (în sensul larg al cuvântului)" [14, p. 191].

În viziunea lui D. Șmeliov, în sistemul lexico-semantic al limbii, alături de axele paradigmatică (verticală) și sintagmatică (orizontală), cea

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

epidigmatică („de profunzime”) se prezintă ca una din modalitățile de organizare structurală a sistemului lexico-semantic al limbii. Deosebirile dintre paradigmă, sintagmă și epidigmă rezidă, în cazul dat, în modurile de structurare a lexicului: *paradigma* reprezintă un ansamblu de cuvinte corelate după sens în limbă ca sistem; *sintagma*, ca fapt nemijlocit al textului, este o îmbinare de unități ale limbii subordonată unor anumite reguli, care sunt fixate în mod obiectiv în limbă și doar se reflectă în vorbire; *epidigma* reprezintă un set de modele derivaționale ale unităților lexicale, de reguli și scheme privind formarea acestor unități [14, p. 193].

O corelație similară între paradigmă și epidigmă o trasează și cercetătoarea L. Kudreavțeva, care interpretează paradigma drept *„model static*, ca structură generalizată și formalizată a unor unități de limbă”, iar epidigma – drept *„model dinamic*, ca reprezentare generalizată și formalizată a proceselor ce conduc la formarea unor unități de limbă” [11, p. 28], ajungând la concluzia că elucidarea problemelor legate de epidigmatică, de modalitățile de organizare structurală a ei, de relațiile ei cu paradigmatica și sintagmatica va „conduce la o cunoaștere mai bună a sferei dinamice a sistemului lexico-semantic, iar descrierea consecventă a unităților acestuia din perspectiva celor trei dimensiuni (paradigmatică, sintagmatică și epidigmatică) va permite cercetătorului să surprindă caracterul static și dinamic al sistemlui lexical” [11, p. 28].

În opinia lui N. Golev, epidigmatica poate fi interpretată drept un tip mai complex de relații dintre cuvinte, în raport cu paradigmatica și sintagmatica. „Epidigmatica, precizează lingvistul, reprezintă, de fapt, utilizarea relațiilor sintagmatice și paradigmatice într-o funcție specifică – cea a motivării: utilizând contiguul și similarul, noi explicăm și înțelegem (dacă e vorba de semantizare), prin ceea ce este mai simplu și cunoscut, ceea ce este mai complex, secundar și nou” [8, p. 31]. Ulterior, savantul va preciza că epidigmatica, în general, se află la intersecția celor două planuri derivative, morfematic și lexical, a căror interacțiune poate fi inclusă în sfera legității privind unitatea și lupta contrariilor: dintre genetic și funcțional-sincronic, dintre structural și lexico-relațional (valența internă și externă a cuvântului), dintre lingvistic și discursiv, dintre tendința spre motivare și tendința spre nemotivare (în concepția lui F. de Saussure) [9, p. 54].

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

Uneori, cele trei dimensiuni – paradigmatica, sintagmatica și epidigmatica – sunt interpretate drept „trei caracteristici interconexe / interdependente ale unui câmp funcțional unitar ca sferă semantică complexă a lexicului" [10, p. 21]. Alți cercetători identifică o relație mult mai intimă între paradigmatică și sintagmatică, pe de o parte, și epidigmatică, pe de alta, specificând că „epidigmatica nu constituie o axă de sine stătătoare a sistemicității lexicului, care ar exista alături de paradigmatică și sintagmatică după principiul complementarității. Aceste relații se includ în cele paradigmatice și sintagmatice ca o varietate specifică a lor, relevată în baza raportului de determinare (dependență derivațională) și de expresie materială în forma internă a cuvântului", așa încât „are sens a vorbi despre o paradigmatică și sintagmatică „epidigmatică" ca despre două structuri condiționate reciproc" [13, p. 70].

În noțiunea de *epidigmatică* D. Șmeliov include derivarea intralexematică (semantică) și formal-lexicală (morfematică). Aceste două tipuri de relații derivaționale ale unităților lexico-semantice se întrepătrund și se condiționează reciproc, între ele existând și un șir de opoziții: a) utilizarea lexemului vechi într-o funcție nouă (derivat semantic) ↔ crearea unui cuvânt nou (derivat formal-semantic); b) unicitatea inovațiilor semantice ↔ reproductibilitatea regulată a inovațiilor formal-derivative; c) caracterul dual (figurat) al derivatului semantic ↔ aspectul bicomponent, segmentabil, al derivatului formal-lexical. În formarea și dezvoltarea polisemiei, rolul decisiv îl are, bineînțeles, derivarea semantică. În felul acesta, includerea epidigmaticii ca perspectivă de analiză a sistemului lexical, în corelație cu paradigmatica și sintagmatica, permite cercetătorului a realiza o analiză „integrată" a unităților lexicale atât sub aspect static, cât și dinamic.

Dacă admitem că paradigma intralexematică poate fi reprezentată prin opoziția dintre invarianta semantică și variantele ei semantice, atunci este evident că o asemenea abordare permite interpretarea acestei teze atât dintr-o perspectivă dinamică, orientată spre relevarea schemelor, modelelor, regulilor de formare a variantelor lexico-semantice, prin compararea unității lexicale primare cu cea derivată, cât și din perspectiva tradițională, statică, legată de descrierea modului de ordonare a variantelor lexico-semantice în structura semantică a semantemului. Astfel, paradigma intralexicală se manifestă ca o microstructură care

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

descrie, pe de o parte, totalitatea variantelor lexico-semantice, iar pe de alta – rezultatul procesului și chiar însuși procesul de formare a acestor unități.

Limba oricărui popor reprezintă memoria lui istorică, transpusă în cuvinte: purtătorul limbii nu doar conștientizează interacțiunea dintre învelișul sonor și semnificația unității lexicale, dar și creează, în baza cuvintelor existente, altele noi. Ca produs social și entitate naturală, limba se caracterizează printr-un șir de trăsături cauzal-motivaționale: unitățile sale semnificative au apărut și au evoluat pe baza altora preexistente, fie că astăzi legătura dintre unele și altele este sau nu este sesizabilă, percepută. Studiul etimologic și derivațional poate pune în evidență proveniența și forma internă a multor cuvinte utilizate astăzi în limbă [4, p. 137].

Unitățile derivate au sensul „conex/legat" în raport derivațional, cuvântul primar fiind relativ „liber". „Conexiunea" derivațională poate fi corelată cu noțiunea de *motivare* (deducerea unui semn din altul), întrucât semantica oricărei unități derivate, într-o anumită perioadă cronologică, este condiționată, într-o măsură mai mare sau mai mică, de semantica unității primare (derivante). Derivarea semantică, „conexiunea" derivațională și motivarea sunt interdependente și pot fi interpretate ca acei parametri care definesc epidigmatica lexemului respectiv [11, p. 21].

După cum am mai menționat, variantele lexico-semantice cu semnificația nemotivată întotdeauna se prezintă în rolul dominantei cuibului epidigmatic și se caracterizează printr-o stabilitate paradigmatică mai pronunțată, pentru că reprezintă membrul central al paradigmei lexico-semantice, având unele avantaje concurențiale față de alți membri, însă, totodată, se disting printr-o combinabilitate liberă, delimitată doar de legitățile logice și de poziționarea referenților în realitatea obiectivă. În raport cu semnificația dominantei, derivatele ei sunt percepute ca dependente din punctul de vedere al conținutului, se caracterizează printr-o fixare paradigmatică mai slabă și sintagmatică – mai puternică [12, p. 80].

Principalul mecanism, așadar, de formare a structurii semantice a unui semantem și a cuibului său epidigmatic este *derivarea semantică*, produ-

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

să în baza principiului fundamental al transferului semantic, prin care „se poate explica extinderea ariei semantice a unui cuvânt dincolo de conținutul său „adevărat", „propriu", altfel spus, dincolo de *semnificația* constantă care evocă trăsăturile inerente ale unui referent" [6, p. 242], extindere ce are ca rezultat apariția *sensurilor* considerate, prin originea lor, derivate.

Termenul *derivare* își găsește o aplicare tot mai largă în lingvistica actuală, el desemnând atât procesul de derivare morfematică (sensul tradițional), constând în crearea unei unități lexicale noi, în baza alteia deja existente în limbă, cu ajutorul unor formanți morfematici, cât și procesele legate de modificările semantice, care presupun apariția unui sens nou, fără implicarea vreunei mărci morfologice sau gramaticale. Atribuirea unui nou conținut unui complex material (sonor) deja existent conduce nu doar la apariția unei variante lexico-semantice noi, dar indică direct caracterul non-arbitrar al acestui eveniment. Anume apariția unei unități lexico-semantice derivate cu același înveliș sonor ca și al unității derivante demonstrează conjugarea conținuturilor celor două lexeme.

Trebuie să remarcăm însă că termenul *derivare semantică* este mai puțin utilizat în lingvistica românească, iar cel de *derivare*, în general, are o interpretare mai îngustă, referindu-se, tradițional, la fenomenul derivării morfematice, cea semantică fie ignorându-se, fie interpretându-se ca *polisemie* (V. Șerban, I. Evseev) sau *metasemie/mutație semantică* (V. Bahnaru). E adevărat că unii cercetători consideră termenul *derivare semantică* adecvat pentru desemnarea fenomenului în cauză, pe motiv că este „susținut de teza privind caracterul derivațional al legăturilor dintre sensurile aceluiași cuvânt polisemantic" [7, p. 105], iar alți cercetători îl extind și la aria sintagmatică a relațiilor dintre unitățile limbii, discutând despre *derivarea actanțială*, înțeleasă ca fenomen de reflexivizare, reciprocizare, uneori și cauzativizare a verbelor [3, p. 3].

Derivarea ca proces manifestă un șir de caracteristici, printre care: tendința spre transformări funcțional-semantice ale unității primare și orientarea conștientă fie spre crearea unui semn nou, fie spre exprimarea de către semnul inițial a unei noi funcții. Aceste particularități favorizează aplicarea analizei derivaționale la descrierea integrată a semanticii verbelor de comportament din limba română, pentru că și

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

ele sunt formate fie prin crearea unui nou semn (derivare morfematică) [Cf.: *mândru → a se mândri, pungaș → a pungăși*], fie prin adaptarea semnului inițial pentru a exprima o nouă funcție (derivare semantică) [Cf.: *a dăscăli*$_1$ „a învăța, a povățui" → *a dăscăli*$_2$ „a bate capul (cuiva), a cicăli"; *a oscila*$_1$ „ a se mișca alternativ în direcții opuse" → *a oscila*$_2$ „a manifesta nehotărâre, a șovăi"].

Derivarea semantică, la fel ca și cea morfematică, este trimembră, în acest proces participând: a) unitatea derivantă, b) unitatea derivată și c) mijlocul/instrumentul lingvistic ce transformă primul membru în al doilea. Dacă în cazul derivării morfematice un asemenea mijloc este, de obicei, un formant derivativ exprimat material (sufix, prefix, interfix etc.), în derivarea semantică această funcție o realizează formantul semantic, care nu are expresie materială. Formantul semantic este un mijloc derivativ cu ajutorul căruia, în baza unității lexicale deja existente și cu păstrarea imaginii sale fonetice (materiale), se formează o unitate lexicală nouă (derivată), care se deosebește de prima prin semnificație. Cele două tipuri de derivare – morfematică și semantică – deși sunt diferite ca tehnică, se declanșează și se dezvoltă „după aceleași legități", interacționează, se completează și se suplinesc în statica și dinamica limbii, determinând specificul sistemului lexical.

Pentru a urmări transformările structural-semantice produse în unitățile lexicale vizate, a releva și descrie specificul derivării lor lexico-semantice, vom apela, în prezentul demers, la analiza componențială a structurilor comparate (primare și rezultative) și la identificarea dinamismului componentelor semantice ale sensului derivat printr-o procedură propusă de cercetătoarea L. Kudreavțeva, ce presupune efectuarea următorilor pași: 1) analiza componențială a unității semantice primare: determinarea structurii ei semice, dezmembrarea în unități minimale; 2) analiza componențială a unității semantice rezultate: determinarea structurii ei semice, dezmembrarea în unități minimale; 3) determinarea statutului componentelor semantice ale sensului primar și cel rezultativ; 4) compararea celor două structuri semantice și identificarea dinamismului semelor de la sensul primar spre cel derivat (rezultativ); 5) sinteza componențială: reconstruirea sensului integru (sintetizat) al noii unități lexicale (derivate) [11, p. 38]. Spre exemplu, verbul *a mormăi*, în sensul său primar, adică desemnând „limbajul"

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

specific ursului, poate fi dezmembrat în următoarele componente: a) seme clasificatoare: [+animat], [–uman]; b) seme de substanţă/lexicale: [a emite sunete], [de durată scurtă], [de registru, joase], [caracter nedesluşit]. Sensul derivat al acestui verb, actualizat cu referinţă la limbajul uman, deţine, la rândul său, semele: a) clasificatoare – [+animat], [+uman]; b) lexicale – [a emite sunete], [de durată scurtă], [de registru, joase], [caracter nedesluşit]. Compararea structurii semice a celor două variante lexical-semantice constată diferenţa dintre semele clsificatoare [–uman] şi [+uman], care, în acest caz, a constituit temeiul derivării semantice.

Specialiştii menţionează că semantica lexemelor derivate este mai complexă decât a celor nederivate atât după componenţa unităţilor structurale, cât şi după conţinutul lor. În acest sens, analiza structurii semantice a cuvântului polisemantic confirmă existenţa a două tipuri de relaţii între sememele unui semantem: de dependenţă structurală şi de dependenţă motivaţională. Dependenţa structurală poate reflecta relaţii de coordonare şi de subordonare, iar cea motivaţională cunoaşte două modalităţi de manifestare: similativă şi implicativă [1, p. 28]. Realizarea acestor relaţii se produce cu ajutorul formanţilor semantici menţionaţi *supra*: în calitate de formanţi semantici de bază apar *metafora lingvistică* în sens larg (inclusiv, asimilarea metaforică, extensiunea metaforică, restricţia metaforică, devierea metaforică, metaforizarea în baza similitudinii funcţionale etc.) şi *metonimia lingvistică* (inclusiv, metonimizarea în baza contiguităţii spaţiale, temporale, instrumentale ş.a.).

Orice modificare semantică se produce pe baza comunităţii trăsăturilor semantice din componenţa sememului derivant şi a celui derivat, iar comunitatea semantică rezultă din prezenţa unor caracteristici, proprietăţi sau calităţi comune pentru clasele de obiecte şi fenomene între care se stabilesc anumite relaţii – fie de similitudine, fie de contiguitate. Baza semantică comună a celor doi termeni „constituie suportul funcţionării mecanismului metaforei, care presupune păstrarea unor seme denotative ale termenului figurat indispensabile pentru realizarea mutaţiei semantice” [5, p. 44]. Apariţia sememelor derivate ar putea fi explicată şi prin modificarea structurii semice a sememului derivant, acest proces manifestându-se în eliminarea unor seme, în

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

sporirea numărului de seme din componența sememului motivat, în neutralizarea unor seme sau actualizarea altora, în modificarea statutului unor seme – din arhiseme în seme diferențiale și invers. De aceea pare a fi justificată interpretarea modificării de sens, în cazul derivării semantice, numite și *metasemie*, drept „o deplasare a relației dintre semnificat și semnificant [...] și drept o restructurare a structurii semice a sememului derivant, exprimată în eliminarea unor seme sau în majorarea numărului lor" [1, p. 40].

Referindu-se la manifestarea acestui fenomen în structura semantică a semantemelor verbale, V. Bahnaru constată „prezența unor restructurări semice importante în componența sememului derivant, mutația de sens fiind mediată, mai ales, de modificarea categoriilor gramaticale ale lexemelor" [2, p. 501], precizând totuși că nu modificarea categoriilor gramaticale ale verbului sunt determinante în majoritatea mutațiilor semantice, dar „modificarea distribuției lui semantice și sintactice, ca urmare a substituirii subiectului/obiectului concret prin subiect/obiect abstract, a subiectului/obiectului animat prin subiect/obiect inanimat și invers" [2, p. 502], cum este cazul verbului *a pisa*, care, în accepția sa primară, de „a zdrobi, a sfărâma un corp solid prin loviri repetate", are ca obiect „un corp solid", caracterizat prin semul [–animat]. Înlocuind acest obiect prin unul animat, obținem o mutație de sens, verbul în cauză desemnând acțiunea de „a bate la cap, a sâcâi pe cineva, repetându-i același lucru".

Atunci când categoria gramaticală nu se schimbă și, totodată, se menține și aceeași distribuție semantico-sintactică, modificarea sensului verbului „se produce de la sine, pe baza comunității semantice a verbului" [2, p. 503], în asemenea situații fiind vorba de mutații semantice pure, ca urmare a extinderii sau restricției semanticii verbului. (Cf.: *a bârfi* (pe cineva) – *a bârfi* „a vorbi mult și fără rost", *a se burzului* „a se mânia brusc" – *a se burzului* „a se ridica la răscoală").

În acest sens, se cere menționat că, în structura sensului lexical al verbelor de comportament, semelor conotative le revine un loc important în configurația derivativă a verbului, ele „asigurând" expresivitatea lui, iar elementele prin care se manifestă această expresivitate sunt, de regulă, mijloacele onomatopeice și simbolistice, adică „nucleul derivativ" al cuvântului.

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

V. Bahnaru invocă mai multe probleme controversate ce apar în procesul de analiză a relațiilor de derivare semantică, stabilite în baza relațiilor de similitudine. Pornind de la ideea că, în cazul metasemiei verbale, incompatibilitatea semantică, ce determină transferul semantic de la o entitate la alta, „se manifestă între acțiune și subiect, între acțiune și obiect, între acțiune și circumstanțiale", acest fapt permite a reduce metasemia similativă verbală „la trecerea: 1) verbelor acțiunii în verbe ale devenirii, 2) verbeleor acțiunii în verbe ale stării și 3) verbelor devenirii în verbe ale stării" [2, p. 501], teză care justifică, în opinia noastră, repartizarea verbelor de comportament în cele patru clase lexico-semantice – Acțiune, Stare, Devenire, Relație.

În cadrul unor cercetări lingvistice recente, se ia în discuție, așa cum am menționat *supra*, încă un tip de derivare – *actanțială*, care se referă la modificarea caracteristicilor sintactice ale verbelor, desemnând diverse procese de reflexivizare, reciprocizare, intranzitivizare etc. [3, p. 3], fenomen care poate fi sesizat și în cazul lexemelor verbale de comportament. Astfel, în opinia lingvistului I. Bărbuță, preocupat de acest subiect, *reflexivizarea* „este o formă de derivare actanțială, care se desfășoară în conformitate cu modelul: acțiune orientată asupra unui obiect exterior subiectului → acțiune orientată asupra subiectului însuși" [3, 8]: *a lăuda* (pe un coleg) → *a se lăuda* (pe sine); *a alinta* (pe cineva) → *a se alinta* (singur); *a răsfăța* (pe cineva) → *a se răsfăța*; *a înșela* (pe cineva) → *a se înșela* (pe sine) etc. În raport cu verbele tranzitive directe de la care se formează, derivatele actanțiale constituite prin reflexivizare își modifică doar configurația actanțială, prin trecerea de la o structură cu doi actanți cu statut funcțional diferit – de subiect și de obiect – în cazul verbelor tranzitive directe, la o structură cu un singur actant care cumulează rolurile de Agent și de Pacient, la verbele reflexive, păstrând intactă formula semică.

Derivarea actanțială realizată prin procesul de *reciprocizare* „urmează modelul: acțiune orientată asupra unui obiect exterior Agentului → acțiune a doi sau mai mulți participanți care acționează unul asupra celuilalt" [3, p. 8]: *a certa* (pe cineva) → *a se certa* (unul pe altul, între ei); *a hărțui* (pe cineva) → *a se hărțui* (unul pe altul, reciproc); *a înfrunta* (pe cineva) → *a se înfrunta* (reciproc) ș. a. Această transformare constă în substituirea celor doi participanți cu statut funcțional diferit

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

ai situațiilor tranzitive directe prin alții, care apar – simultan ori succesiv – în postura de subiect și de obiect al acțiunilor înfăptuite de fiecare dintre ei.

Intranzitivizarea „este o formă de derivare actanțială care se realizează în conformitate cu modelul: acțiune orientată asupra unui obiect exterior Agentului → acțiune neorientată" [3, p. 9], esența acestui proces constând nu în schimbarea orientării acțiunii, ci în anularea completă a acestei trăsături din structura verbului. Fiind un mijloc de modificare a structurii actanțiale a verbului, intranzitivizarea se asociază, de regulă, cu o variație semantică, cea mai importantă mutație semantică fiind suprimarea semului [+cauzativ] din formula semică a verbului derivant: *a rușina* „a cauza un sentiment de rușine" → *a se rușina*; *a necăji* „a provoca necaz" → *a se necăji*; *a amuza* „a cauza amuzament" → *a se amuza*; *a supăra* „a cauza supărare" → *a se supăra* etc. Totodată, decauzativizarea implică și dezagentivizarea verbului, acesta trecând din clasa verbelor de acțiune în cea a verbelor de stare sau de devenire.

Cele expuse *supra* confirmă ideea că derivarea ca proces tinde spre anumite transformări funcțional-semantice ale unității lexicale primare și se orientează fie spre crearea unui semn nou, fie spre exprimarea de către semnul inițial a unei noi funcții. În această ordine de idei, este evident că analiza derivațională favorizează descrierea integrală a semanticii verbelor de comportament din limba română, pentru că ele sunt formate atât prin crearea unui nou lexem (derivare morfematică), cât și prin adaptarea lexemului inițial pentru a exprima o nouă realitate (derivare semantică) sau prin modificarea configurației valențiale a unui lexem deja existent în limbă (derivare actanțială).

Notă

[1] Abordarea dinamismului limbii, în general, și al lexicului, în special, din perspectivă diacronică nu constituie obiectul cercetării noastre.

Referințe bibliografice

1. Bahnaru Vasile, *Mutații de sens: cauze, modalități, efecte,* Chișinău, Știința, 1988.
2. Bahnaru Vasile, *Principii lingvistice de prezentare lexicografică a verbului românesc,* în *European Integration – between Tradition and Modernity,* Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior", 2009, Vol. 3, p. 494-505.

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)

http://www.upm.ro/litere/conferinte/integrare_europeana/Lucrari3/ /Texte.pdf
3. Bărbuță Ion, *Diateza și derivarea actanțială în limba română,* în „Buletin de lingvistică", XII-XIII, Chișinău, 2014-2015, nr. 15-16, p. 3-18.
4. Eremia Anatol, *Considerații teoretice privind motivația lingvistică,* în „Akademos", 2015, nr. 4, p. 137-142.
5. Gherasim Alexandra, *Raporturile text–metaforă în limbajul literar-artistic*, Chișinău, 1997.
6. Manea D., *Metafora și metonimia (între paradigma de cercetare tradițională și paradigma de cercetare cognitivistă),* în *Ion Coteanu – in memoriam*, București, Editura Universității București, 2014, p. 241-248. http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V144/pdf
7. Pavel Vasile, *Aspecte onomasiologice ale cercetării motivației în cartografia lingvistică și dialectologie,* în „Philologia", LVIII, 2016, nr. 3-4, p. 100-108.
8. Голев Н. Д., *О семантических типах мотивационных отношений*, în *Вопросы словообразования в индоевропейских языках (форма и значение)*, Томск, Изд-во Томского гос. унив., 1985, p. 31-42. http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z18.html
9. Голев Н. Д. *Функции эпидигматики в языке и речи (Постановка проблемы),* în *Типы языковых парадигм* / Сб. научных трудов, Свердловск, Изд-во Уральского гос. унив., 1990, p. 53-55.http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z74.html
10. Денисенко В. И. *Синтагматика и парадигматика семантического поля,* în „Вестник Российского университета дружбы народов", серия Теория языка. Семиотика. Семантика, 2011, № 2, p. 18-24. https://elibrary.ru/download/elibrary_18918320_10782449.pdf
11. Кудрявцева Л. А., *Моделирование динамики словарного состава языка*, Киев: ІСДОУ, 1993.
12. Ольховская А. И. *Лексическая многозначность в аспекте словарной лексикологии*, în „Lingua mobilis", Языкознание, 2011, №1 (27), p. 74-91. https://cyberleninka.ru/article/n/leksicheskaya-mnogoznachnost-v-aspekte-slovarnoy-leksikologii
13. Шкуропацкая М. Г., *Деривационная системность лексики (на материале русского языка)*, дисс. докт. филол. наук, Кемерово, 2003.
14. Шмелев Д. Н., *Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка),* Москва, Наука, 1973.

BDD-A28845 © 2018 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:06:16 UTC)